

AZ ARTHUR MILLSPAUGH VEZETTE MÁSODIK PÉNZÜGYI MISSZIÓ SZEREPE AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK GEOPOLITIKÁJÁBAN

The Role of the Second Financial Mission Led by Arthur
Millspaugh in US Geopolitics

Vác István Dávid^{1 2}

Absztrakt: Az első világháborút követően az Egyesült Államok igyekezett befolyást kiépíteni az olajlelőhelyek fölött, azonban ezek gyakran az európai birodalmak befolyási zónáiban voltak. Törekvéseinek megvalósítására első körben Perzsiában nyílt lehetősége a háborút követően. Az 1922-ben kiküldött, Arthur Millspaugh vezette pénzügyi szakértőgárda feladata az volt, hogy egyrészt támogassa az iráni modernizációt, másrészt segítse az amerikai tőke behatolását Iránba. Az USA-nak ekkor két fő geopolitikai érdeke volt, az egyik a széles jogkörökkel bíró Millspaugh vezette misszió fenntartása, valamint az Észak-Perzsa olajmezők megszerzése. Szándékaikat a britek komoly fenyegetésként érzékelték, és mindent megtettek munkájuk szabotálására. Millspaugh vezetésével az amerikaiaknak biztosítaniuk kellett támadott pozícióik fenntartását, továbbá előkészíteni a terepet befektetők előtt, különösen az olajiparban. Dolgozatomban küldetésük jelentőségét, főbb jellemzőit szeretném bemutatni geopolitikai szempontból.

Kulcsszavak: Perzsia, Arthur Millspaugh, geopolitika, olaj, pénzügyi misszió

¹ Vác István Dávid, ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Új- és Jelenkori Egyetemes Történelem Doktori Program, doktoranduszhallgató. Kutatási területe az iráni modernizáció és geopolitika összefüggései.

A szerző további munkásságát lásd a Magyar Tudományos Művek Tára oldalán: <https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=10080887>

² Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Abstract: After the First World War, the United States sought to gain control of oil deposits, but these were often in the influence zones of European empires. These efforts had an opportunity in Persia after the First World War. A team of financial experts, led by Arthur Millspaugh and sent out in 1922, their object was supporting Iran's modernization and helping American capital to flow into the state. The US had two main geopolitical aims, one was to maintain the highly influential mission and the other was to acquire the oil fields of northern Persia. Their intentions were perceived by the British as a serious threat, and they did their utmost to sabotage their work. Under Millspaugh's leadership, the Americans had to ensure the maintenance of their and prepare the ground for their investors, particularly in the oil industry. In my thesis, I would like to present the significance and main features of their mission from a geopolitical point of view.

Keywords: Persia, Arthur Millspaugh, Geopolitics, Oil, financial mission

BEVEZETÉS

Perzsiában az első világháború következtében jelentősen átalakultak az erőviszonyok. Az országban Reza Khan ragadta magához fokozatosan a hatalmat és belekezdett átfogó modernizációs törekvéseibe, miközben a nagyhatalmi erőviszonyokban is számos változás történt. Egyrészt a hagyományos brit-orosz befolyás jelentősen módosult, előbbi hatalom sikertelenül próbálta protektorátussá alakítani a közel-keleti civilizációt, utóbbi pedig komoly belpolitikai átalakulásokkal küzdött, majd Szovjetunióként tért vissza a térségbe. A Brit Birodalom relatív hanyatlása az első világháború után egyre világosabb volt, ahogy az Amerikai Egyesült Államok felemelkedése is. Utóbbi az 1920-as évektől lépett be igazán a globális geopolitikába, valamint a Közel-Keletre. Célja egyrészt a saját rendszerének a terjesztése, továbbá a geopolitikailag kulcsfontosságú területeken való befolyásszerzés, az ehhez szükséges pozíciók és hálózatok kiépítése volt. A perzsiai helyzet, illetve a globális változások ezen célkitűzései szempontjából új lehetőségeket jelentettek révén, hogy a Reza Khan vezette modernizációs programnak szüksége volt külföldi szakemberekre, akik a modern pénzügyi-gazdasági rendszert megszervezik. A térségben korábban jelen lévő hagyományos imperialista hatalmak relatív háttérbe szorulásával az amerikaiak számára újabb lehetőség kínálkozott

arra, hogy Arthur Millspaugh vezetésével szakértőgardát küldjenek a Közel-Keletre és folytassák az 1911-ben Morgan Shuster által megkezdett munkát.³

A jelen tanulmány témájának kidolgozásához különféle típusú forrásokat és szakirodalmakat kellett felkutatnom. Az első pillért a modern nyugati/nyugaton élő iráni szerzők képezték. Műveik fontosak, ugyanakkor ki kell jelteni, hogy a témáról angol nyelven elég kevés tanulmány elérhető, továbbá a legtöbb monográfia is igen rövid részt szentel Millspaugh tevékenységnek elemzésére, különösen geopolitikai szempontból. Megfigyeléseim szerint a második világháborús szerepvállalása a nyugati szakirodalmakban sokkal jelentősebb, ellenben az 1922-1927-es időszakkal. Nem így az iráni tudósok perzsa nyelvű művei, amelyek közül számos igen alapos tanulmányt fel tudtam használni, pl *Majd, Amiri*, 2009. Összességében úgy tapasztaltam, hogy a téma sokkal inkább perzsa nyelven kutatott. Ezek mellett felhasználtam amerikai és brit levéltári forrásokat, kortárs szerzők műveit, továbbá magának Millspaughnak az írásait is. Ezen források és szakirodalmak segítségével igyekeztem témámat minél árnyaltabban, több szempontból bemutatni.

Tanulmányom a geopolitikai megközelítést követi, vagyis azt szeretném megvizsgálni, hogy ebben az időszakban hogyan, miért és milyen formában jelentek meg a főbb amerikai geopolitikai érdekek Iránban; ezek érvényesítéséhez, a pozíciók és hálózatok kialakításához hogyan járult hozzá a Millspaugh vezette második amerikai pénzügyi misszió, valamint, hogy a korszak hogyan illesztette be a missziót a geopolitikai diskurzusba. További kérdésem, hogy mennyiben volt ez sikeres, hogyan hatott Irán geopolitikai viszonyaira. Habár a szakember tevékenysége igen szerteágazó volt, azonban jelen tanulmány a geopolitikai dimenzióra fókuszál, e szempontból kívánja működését elemezni. Fontosnak tartom megállapítani, hogy az Iránnal kapcsolatos geopolitikai diskurzusok összekapcsolódtak a modernizációval, utóbbi folyamat előtt akadályokat, lehetőségeket, folyamatos kihívásokat intéztek.

I. MILLSPAUGH KINEVEZÉSÉNEK GEOPOLITIKAI KONTEXTUSA

Az első világháború végével Perzsia geopolitikai kontextusa – egy rövid időre – alapvetően megváltozott, hiszen az Orosz Birodalom szétesett, és ez egy kis ideig megkönnyebbülést hozott számára, hiszen így

³ Lásd VÁCZ, 2021.

észak felől időlegesen csökkent rajtuk a nyomás. Dél felől ellenben Nagy-Britannia szerette volna befolyását kiterjeszteni az egész országra, amelynek eszköze az 1919-es angol-perzsa szerződés lett volna.⁴ A tervezet mögött, amely lényegében protektorátussá alakított volna Iránt, Lord Curzon állt. Ezt a szerződést azonban még a brit diskurzuson belül sem támogatta mindegyik szereplő, így Brit-India sem, valamint külföldön is heves ellenérzéseket váltott ki, így végül nem valósult meg.⁵

A brit geopolitikai diskurzus ellentmondásosan viszonyult a perzsiái káoszhoz, az aktorok sokáig nem tudták eldönteni, hogy egy erős központi hatalmat támogassanak (mint például az *Imperial Bank of Persia*, röviden IBP), vagy pedig a regionális autonómia törekvéseit (*Anglo-Persian Oil Company*).⁶ Ebből fakadóan Reza Khan fellépése is megosztotta őket. Ezt jól mutatta, hogy az *Imperial Bank of Persia* az angol külüggyel dacolva finanszírozta Rezát és a központi kormányt a kritikus 1920-as évben, amely így tudta stabilizálni a helyzetét.⁷ Az attitűd változásában nagy szerepe volt az új angol perzsiái miniszternek Percy Loraine-nak, aki már kívánatosnak tartotta Reza Khan – nem nyílt – támogatását, továbbá az IBP mindenképpen hitelezni szándékozta a perzsa kormányt, kiváltképp amiatt, hogy nehogy az amerikaiakhoz forduljanak.⁸ Loraine a Reza párti brit külpolitika tevékenységét azzal indokolta, hogy egy katonailag erős Irán hasznos számukra a bolsevik veszéllyel szemben. Ráadásul ezzel kivonhatták az országból az amúgy költséges és népszerűtlen csapataikat is.⁹ Vagyis, ahogy *Zirinsky* kiválóan rávilágított, egyre inkább úgy kezdték látni Rezát, mint azt a katonai vezetőt, aki képes megoldani a problémákat, stabilizálja az Irak és India közötti térséget, feltartóztatja a bolsevikokat, mindezt úgy, hogy az állam stabil, a britek domináns gazdasági pozíciói – különösen az IBP, a Távíróársaság és az APOC tekintetében – megmaradnak.¹⁰

A geopolitikai kontextusban a másik nagy változást az USA fellépése jelentette. Perzsia és az Egyesült Államok kapcsolatai lassan indultak be, ugyanakkor már a XIX. századi nagy iráni reformer, Amir Kabir is azon az

⁴ BOSTOCK, 1989. 102-104.o.

⁵ ABRAHAMIAN, 2008. 60o.; QATAR DIGITAL LIBRARY (Továbbiakban QDL), 1928. HISTORICAL SUMMARY OF EVENTS, 32. o.

⁶ ZIRINSKY, 1992. 649.o.

⁷ SABAHL, 1990. 30.o.

⁸ SABAHL, 1990. 30; ZIRINSKY, 1992. 651.o.

⁹ QASEMI, 2016. 19.o.

¹⁰ ZIRINSKY, 2003. 91.o.; QASEMI, 2016. 17-18.o.

állásponton volt, hogy a velük való politikai kapcsolatépítés segíthet csökkenteni az orosz-brit nyomást.¹¹ Az amerikai érdeklődés igazán a huszadik század elején, Taft elnök idején fokozódott.¹² Ekkor már, akárcsak Nagy-Britanniát, Washington is vonzotta a perzsa nyersanyagvagyon, amely fölötti befolyás kiépítésére jó alkalmat adott az iráni modernizációs program. Az újdonsült nagyhatalom a világháború után energikusan lépett fel az olajlelőhelyek közelében, amelyek azonban általában a győztesek gyarmatai vagy protektorátusai voltak.¹³ Ennek következtében különleges esély volt számukra az oroszok észak-iráni kivonulása, amely így komoly gazdasági, elsősorban olajkoncessziók lehetőségét jelentette. A fő cél tehát Irán északi részében lévő kőolajkincs feletti befolyás megszerzése volt, törekvéseik a déli brit kontroll alatti mezőket nem érintették. A vállalkozás akkora profittal kecsegtetett, amelyért vállalták – korlátozott mértékben – a konfliktust a szovjetekkel és az angolokkal is.¹⁴ Az amerikaiak a kellő időpontra is jól ráéreztek, hiszen ahogy *Abrahamian* összegezte a helyzetet: Oroszország egy időre kiesett, Reza pedig a brit befolyást is meg akarta semmisíteni – vagy legalábbis erőteljesen csökkenteni – és semlegessé akart válni, valamint államát modernizálni kívánta, amelyhez szakemberekre volt szüksége.¹⁵ A felemelkedő világhatalom geopolitikai törekvéseit az is támogatta, hogy a perzsa elit egy része mindent megtett, hogy a brit érdekeket minél messzebb lökje magától. Ennek egyik kardinális eszközeként próbálták bevonni őket az állam politikai-gazdasági ügyeibe.¹⁶ A perzsa keresletben a kortárs amerikai diplomaták nagy lehetőségeket láttak. Több, a perzsa helyzetet tárgyaló távirat, az 1920-21-es években próbálta meggyőzni a külügyet, hogy most lehet becsatlakozni az állam modernizációjába, mivel ily módon megkezdhetik pozícióik kiépítését – a nyugati országok bevett gyakorlataként –.¹⁷ Caldwell, az amerikaiak minisztere Perzsiában arról írt 1921-ben, hogy ez az ideális alkalom arra, hogy érdekeik gyakorlati formát öltsenek az államban, vagyis a szabad perzsa nyersanyagvagyon fölött a befolyást kiépítsék. A helyzetet kritikusan

¹¹ KAJBAF, SOLIMANI, MOEINI, 2018. 63.o.

¹² DENOVO, 1963. 48.o.

¹³ FRIEDEN, 1989. 66.o.

¹⁴ NEMATI, DEHQANNEJAD, NOURAEI, 2014. 83.o.

¹⁵ ABRAHAMIAN, 2008. 64.o.

¹⁶ QDL, HISTORICAL SUMMARY OF EVENTS. 1928. 33o.; MAJD, AMIRI 2009. 32.o.

¹⁷ ENGER TO THE SECRETARY OF STATE. 1921.06.21. US. Dept. of State. 921/V.2. 634-635; Byrappa, 2006. 10-11.o.

sürgetőnek értékelte, ezért szerinte rendkívül fontos volt az USA gyors reakciója, hogy ebben az átmeneti időszakban eredményesen megvethessék a lábukat az országban.¹⁸ Az 1920-as években ez elsősorban két formában, a tanácsadók és az olajügylek kapcsán jelent meg. Ahogy a brit, úgy az amerikai geopolitikai diskurzust is számos tényező mozgatta, jelen esetben az egyik fontos szereplő a kormányzati szervek mellett minden bizonnyal a Standard Olajvállalat volt, ami aktívan lobbizott a külügynél a szerepvállalás mellett.¹⁹ Az Észak-Perzsa olajmezőket azonban nem csak ők, hanem a Brit Birodalom is megakarta szerezni, emiatt kiéleződött a konfliktus közöttük. Az amerikai diplomaták érveléseikben kifejtették, hogy fellépésük legitim, államuknak joga van belépni Perzsia olajiparában, mivel a perzsa népgyűlés – a *Majles* – nem írta alá az északi lelőhelyekről szóló brit koncessziót.²⁰ Térnyerésüket az iráni kormányzat támogatta.²¹ Az Egyesült Államok reálisan állt pozíciói kiépítéséhez, nem kívánta túlvállalni magát. Célját tekintve az ország északi részére koncentrált, tehát a volt orosz érdekszférára, a déli területeken az angolok jogait tiszteletben tartotta.²² Ennek hatására a brit geopolitikai diskurzusban olyan vélemények is megjelentek, amelyek az amerikai jelenlétet pozitívabbnak látták, kihangsúlyozva azt, hogy jobb, hogy az USA tölti be az észak-perzsiai űrt, és nem pedig Szovjet-Oroszország.²³ Az Államok diplomatái közül is voltak, akik saját geopolitikai térnyerésüket igyekeztek legitimálni azzal, hogy a többiek érdekének is próbálták azt beállítani.²⁴ Ezen vélemények ellenére összességében kijelenthető, hogy sem gazdasági, sem pedig geopolitikai okból kifolyólag a briteknek egyáltalán nem állt érdekében az Egyesült Államok pénzügyi missziójának, (ellen)pozícióépítési kísérleteinek a sikere.

A tárgyalások során a kiküldendő jelöltek között felmerült a korábbi kincstartónak, az első missziót vezető Shuster neve is, de az ő visszatérését az USA külügye nem támogatta, mivel szerintük ez a lépés a Brit Birodalom

¹⁸ CALDWELL TO SECRETARY OF STATE. 1921.01.6. US. Dept. of State. 921/V.2. 633-634.

¹⁹ KAVOSHI, 2018. 144.o.

²⁰ HUGHES TO GEDDES. 1921.10.15. US. Dept. of State. 921/V.2. 645-646.o.

²¹ ENGERT TO THE SECRETARY OF STATE. 1921.10.16. US. Dept. of State. 921/V.2. 647. o.

²² ENGERT TO THE SECRETARY OF STATE. 1921.06.21. US. Dept. of State. 921/V.2. 634-635o.; THE BRITISH FOREIGN OFFICE TO THE DEPARTMENT OF STATE. 1922.03.01. Foreign relations of the United States. 927/V.3. 524-525.o.

²³ CONFIDENTIAL SUMMARY BY POLITICAL RESIDENT IN THE PERSIAN GULF FOR 1922. January. File 1749/1921. 175v.

²⁴ CHARGÉ DE AFFAIRS AND SPECIAL COMMISSIONER TO VICEROY. 1918.10.20. File 3360/1916 Pt 3. 283r.

és a Szovjetunió számára is elfogadhatatlan lett volna, heves ellenállásuk pedig az amerikai pozícióépítési tervek bukásához vezetett volna kvázi azonnal.²⁵ Így végül Arthur Chester Millspaugh vezetésére bízták a missziót, akivel az Egyesült Államokban lévő követ, Mirza Khossein Khan Alai személyesen ismerkedett meg a tárgyalások során, és akit a külügy egyik legmegbízhatóbb szakembereként tartottak számon, illetve aki alapvetően az angol-amerikai olajkooperáció híve volt.²⁶ Vagyis egy kellően kompromisszumkész szakértőt küldtek, aki Angliával is együtt akart működni az olajügyekben. Emellett közgazdasági PhD. fokozattal rendelkezett, illetve a Sinclair Olajtársasággal volt kapcsolatban.²⁷ Személyében egy olyan szakembert találtak, aki rendkívül magasan képzett, felkészült, az amerikai érdekekbe mélyen beágyazott, magas kapcsolati tőkével rendelkezett, ugyanakkor a perzsák által is elfogadott volt.

Annak ellenére, hogy ő is magánemberként érkezett az államba, ugyanakkor számos módon kapcsolódott az amerikai külügyhöz.²⁸ Státuszát az indokolhatta, hogy az Egyesült Államok így kívánta biztosítani tekintélyét,²⁹ hogy egy esetleges kudarc esetén könnyen tudja mosni a kezét. Millspaugh összefonódását a külüggyel az is jól mutatja, hogy a közgazdász negyedévi jelentéseket írt az amerikai diplomáciának, továbbá a követtel, Kornfeld rabbival szoros munkakapcsolatban volt.³⁰ Millspaugh az „*Administrator-General of Finances of Persia*” címet kapta meg, vagyis a perzsa pénzügyek főigazgatója lett. Hatalma megkerülhetlenné tette őt az államban, hozzá tartozott a pénzügyigazgatás, a költség létrehozása, az igazgatásban dolgozó személyzet és az ehhez kapcsolódó kiadások ellenőrzése. Mindezek mellett a perzsa kormány nem adhatott koncessziókat, köthetett kereskedelmi, ipari szerződéseket a vele való egyeztetés nélkül.³¹ Fontosnak vélem azt is megemlíteni, hogy a közgazdász a maga működését is kontextusba helyezte, mégpedig Shuster munkájának folytatójaként.³² Ez nem véletlen, hiszen Iránban, továbbá a nemzetközi

²⁵ GHANI, 2001. 275.o.; Lásd bővebben VÁCZ, 2021.

²⁶ MILLSPAUGH, 1924. 19.o.; *Big Changes in Persia Forecast While Old Regime Is Under Fire*. Evening Star. 1924.08.03. 6; Sabahi, 1990. 141.o.

²⁷ DENOVO, 1963. 282.o.; MAJD, AMIRI, 2009. 31; KAVOSHI, 2018, 150.o.

²⁸ DENOVO, 1963. 282.o.

²⁹ TURLINGTON, 1928. 665.o.

³⁰ US. DEPT. OF STATE. 927/V.3.; Majd, Amiri, 2009. 34.o.

³¹ TURLINGTON, 1928. 659-660; Nemati, Dehqannejad, Nouraci, 2014. 84.o.

³² MILLSPAUGH, 1946. 18; MILLSPAUGH, 1924. X.

közvélemény előtt is népszerű volt a korábbi kincstartó, így érthető a kontinuitás hangsúlyozása.³³

II. A PÉNZÜGYI MISSZIÓ GEOPOLITIKAI CÉLJAI ÉS TEVÉKENYSÉGE

Millspaugh feladata az iráni modernizáció mellett, az USA geopolitikai érdekeinek az elmélyítése volt. Az amerikaiak befolyása rövid és hosszútávon is nagyban függött a szakértőgárda teljesítményétől. Ez együtt járt azzal, hogy jelenlétüket Iránban a folyamatos kihívások között fent kellett tartani, azonban a hosszabbtávú célok elérésének az érdekében mindenképpen szükséges volt – és ez az iráni reményekkel sokszempontból megegyezően – tőkét becsatornázni és elősegíteni a gazdasági pozíciók kiépítését. Vagyis az amerikai geopolitikai célkitűzések eléréséhez mindenekelőtt politikai stabilitásra volt szükség, továbbá a helyi szövetségi hálózatok kiépítésére. Ennek fényében érthető az, hogy nem csak az iráni elit meghatározó csoportjai jutottak arra a következtetésre, hogy egy erős államot kell létrehozni a modernizáció érdekében, hanem kisebb és nagyobb léptékű céljaiból fakadóan Millspaugh is.³⁴ Emiatt támogatta a királyság, vagy az „erős ember” fellépését, amellyel meglátása szerint stabilitás jár.³⁵ Bár szerződése szerint nem avatkozhatott volna politikai – és vallási – ügyekbe, maga is úgy vélte, hogy ez elkerülhetetlen volt.³⁶ A tanulmány, Millspaugh könyve alapján szintén arra a következtetésre jutott, hogy a széleskörű jogkörök önmagukban azt jelentették, hogy a bel- és külpolitikai élet megkerülhetetlen szereplőjévé vált. Pozíciója az Egyesült Államok geopolitikájának nagy lehetőséget jelentett, mivel az állam irányítása szempontjából megkerülhetetlen volt, minden információval rendelkezett, valamint jelen is volt a fontos döntéseknél, mivel kötelességei közé tartozott a részvétel olyan nemzetközi, illetve iráni bizottsági üléseken, ahol a pénzügyminisztérium is érintett volt.³⁷ Mindemellett további érv volt Reza támogatása mellett, hogy az amerikai diplomaták is érzékelték kulcsfontosságú hatalmi szerepét és tartottak attól, hogy ha kizárólag csak a

³³ DENOVO, 1963. 281.o.

³⁴ MILLSPAUGH, 1924. 125-126.o.; MIRZAEI, MAHMOODI, MELE, ZARGAR, 2020. 130.o.; NAJAFI, 2000. 186.o.; DADKHAH, 2003. 142, 153.o.

³⁵ KAVOSHI, 2018, 152.o.

³⁶ MILLSPAUGH, 1924. 110; NEMATI, DEHQANNEJAD, NOURAEI, 2014. 84.o.

³⁷ NEMATI, DEHQANNEJAD, NOURAEI, 2014. 84.o.

britek támogatják őt, akkor az északi olajmezőkről kiszorulnak az érdekeik.³⁸ Vagyis Millspaugh mind a saját munkája, mind pedig egy nagyobb geopolitikai cél érdekében segítette a későbbi uralkodót, akivel megérkezését követően azonnal kapcsolatba lépett, sőt 1925-ban trónra lépését is támogatta.³⁹ A másik oldalról azonban Rezának is szüksége volt a szakember munkájára, hiszen a pénzügyek modernizálása és centralizálása – az erős hadsereg kiépítésének az alapfeltétele – az egyik első számú célja volt.⁴⁰

A szakértő vezette küldetés folyamatosan politikai kihívásokkal szembesült, de egészen 1927-ig eredményesen fenn tudta tartani működését, annak ellenére, hogy számos belső és külső hatalom igyekezett eltávolítani őt, ezáltal pedig az amerikai geopolitikai érdekeltségek kiépülését megakadályozni. Millspaugh tisztában volt az európai birodalmak – britek és szovjetek – iráni érdekeivel, és bár kiemelte, hogy nem volt célja a direkt konfrontálódás, azonban a gazdasági ügyeknél határozottan kívánt fellépni, Perzsia érdekeit szemelőt tartani.⁴¹ A két nagyhatalom fojtogató jelenlétének visszaszorítása a gazdasági szférából nem csak a perzsák, hanem az amerikaiak geopolitikai érdekeivel is megegyezett, ez elsősorban protekcionista gazdaságpolitikát, valamint az amerikai vállalatok bevonásának kísérletét jelentette, elsősorban az angolok rovására. Mint korábban említettem, a két angolszász nagyhatalom viszonya Perzsiában igen ellentmondásos volt. Az amerikai diplomaták, valamint maga Millspaugh is rendkívül sokat panaszkodott a britek kétszínű magatartására. A bagdadi konzuljuk, Thomas R. Owens azt írta, hogy bár az angolok nyilvánosan sok sikert kívántak az 1922-ben megérkező szakembereiknek, de valójában semmit sem akartak jobban, mint azt, hogy a főigazgató és csapata megbukjon. Teheránban lévő követük, Thomas Kornfeld beszámolt róla, hogy kifejezésre juttatták, hogy az új szakembergárdával hasonlóan fognak bánni, mint Shuster 1911-es missziójával.⁴² Végül pedig Millspaugh könyvében szintén arról számolt be, hogy míg a szovjetek nyíltan, addig az Egyesült Királyság helyi aktorai rejtetten igyekeztek munkáját szabotálni.⁴³ A beszámolókból mindenesetre az kiderült, hogy az angol diplomácia mindent

³⁸ MAJD, AMIRI, 2009. 61.o.

³⁹ MILLSPAUGH, 1924. 36; TURLINGTON, 1928. 664.o.

⁴⁰ AMANAT, 2017. 586.o.

⁴¹ MILLSPAUGH, 1924. 110-111.o.

⁴² MAJD, AMIRI, 2009. 35.o.

⁴³ MURRAY TO THE SECRETARY OF STATE. 1924.09.07. US. Dept. of State. 927/V.3. 534-537.

megtett azért, hogy meggátolja az amerikaiak sikerét. Változatos technikákat alkalmaztak, melyekben helyi iráni embereik is segítettek őket.⁴⁴ Érzékeltetésnek hoznék egy esetet, amelyet Bernard Gottlieb, teheráni amerikai konzul írt le. E szerint a *Majles* felhatalmazást adott Millspaughnak egy 5 millió dolláros kölcsön felvételére amerikai bankoktól, ami nyilvánvalóan sértette volna az IBP érdekeit. Ámde másnap egy olyan törvényt hozott a nemzetgyűlés, hogy a hitel visszafizetése az Angol-Perzsa Olajtársaság által fizetett összegből nem lehetséges. Ez, bár jogilag nem, de a gyakorlatban a kölcsön megvételét jelentette, mivel az olajpénz fedezete nélkül senki nem adott volna hitelt Iránnak.⁴⁵ Látható, hogy ez a példa jól szemlélteti, hogy milyen konfliktusok, „szabotázsakciók” voltak, hogyan igyekezett Anglia az ellenpozíciók kiépítését még csírájában elfolytani. Persze emellett eszköztárunk igen színes volt, amelyben fontos szerepet kapott a közvélemény manipulálása a helyi ügynökeiken, valamint a sajtón keresztül, miközben hivatalos kommunikációjuk egész másról szólt.⁴⁶

A belpolitikát tekintve a közigazgatásnak szinten nehéz feladata volt. Rendkívül összetett kapcsolata volt Rezával, amellet, hogy kölcsönösen szükségük volt egymásra, a költségvetés kérdésében komoly ellentét feszült közöttük. Perzsa első embere teljhatalmat akart a költségvetésben, ellenben Millspaugh a hadsereg szánt költséget korlátozni kívánta. Többen is úgy látták a nyugatiak közül, hogy Iránnak nincs meg a gazdasági háttere egy nagy és drága hadsereg fenntartásához, amely azonban perzsa szempontból létfontosságú volt annak érdekében, hogy ne legyenek kiszolgáltatva a nagyhatalmaknak és a szeparatista törekvéseknek.⁴⁷ A politikai törekvések közül kardinális jelentőségű volt Robert Imbrie 1924-es meggyilkolása. Imbrie egy ügynök volt – egy Indiana Jones szerű karakter –, aki 1917 óta az USA titkosszolgálatának alkalmazásában állt és azért érkezett az országba, hogy a Sinclair olajtársaság érdekeit előre mozdítsa.⁴⁸ A kaotikus körülmények közötti halálának a politikai botrány mellett hatása volt a befektetőkre – így pedig az USA geopolitikai céljaira, továbbá a főigazgató munkájára – is, mert kevésbé stabilnak gondolták az államot.⁴⁹ Rezának egyfelől komoly kihívást okozott a helyzet kezelése, és mindent megtett, hogy kiengesztelje

⁴⁴ MILLSPAUGH, 1924. 33-34.o.

⁴⁵ MAJD, AMIRI, 35-36.o.

⁴⁶ MAJD, AMIRI, 36-37.o.

⁴⁷ MAJD, AMIRI, 39.o.; MILLSPAUGH, 1926.7.o.; MILLSPAUGH, 1924. 44.o.

⁴⁸ AMANAT, 2017. 558.o.; ZIRINSKY, 1986. 276.o.

⁴⁹ TURLINGTON, 1928. 663.o.

az amerikaikat, másrészt a haláleset újabb esélyt adott arra, hogy leszámoljon ellenfeleivel.⁵⁰ A sahhal való ambivalens viszonya mellett az országon belül további ellenlábasaiknak számítottak az arisztokraták, nemesek, akik nem kívántak adót fizetni, illetve azok a tisztségviselők, akiknek alkalmazását megszüntette.⁵¹

Millspaughnak ugyanakkor számos szövetségese is akadt. Elsősorban az amerikai külügyre kell gondolni, amellyel tehát rendkívül közeli kapcsolatban állt. Viszonya főleg a helyi diplomatákkal volt szoros, de Dulles külügyminiszternek is írt leveleket.⁵² Nem elhanyagolhatóak iráni szövetségesei sem. Részben ide sorolható a sah is, aki számos válságon keresztül segítette, a kritikus pillanatokban egészen 1926-ig kiállt Millspaugh mellett. Támogatását számos gesztussal is gyakorolta, például 1924. augusztusában, az újonnan felálló kormány pénzügyminisztere az a Mohammad Ali Foroughi lett, aki igen jó viszonyban volt az amerikaiakkal, illetve dolgozott velük korábban. Karaktere nem elhanyagolható, hiszen a korszakban számos fontos tisztséget töltött be, valamint korábban a britek 1919-es szerződése elleni akciókban dolgozott. Kinevezését a főigazgató is egy fontos támogató lépésnek tekintette, hiszen ezáltal pozícióik erősödtek.⁵³ A korabeli perzsa elit, amelynek jó része Millspaugh távozása után is meghatározó szerepben maradt Iránban, támogatta őt munkájában. Így számos kérdésben számított a Közmunkaügyi Minisztérium vezetőjére, Abdolhossein Teymourash-ra is, akiről igen pozitív véleménye volt. A perzsa politikus együttműködése különösen nagy jelentőségű volt számára, mivel több tervezete rajta futott keresztül.⁵⁴ Ráadásul Teymourash Reza egyik legfontosabb embere volt.⁵⁵ A közigazdász további fontos szövetségeseiként említette meg Mirza Hassan Khan Pirnia-át, Khaikosrow Shahrokh-ot, Taghi Zadeh-et, továbbá az „anti-brit” hírében álló, az amerikaiakkal igen szorosán együttműködő Hossein Khan Alai-t.⁵⁶ Látható, hogy számos oldalról akadtak támogatói is, akik közül többen a korszak meghatározó politikusai, valamint Reza köréhez tartozóak voltak.

⁵⁰ MILLSPAUGH, 1924. 221-22.o.; AMANAT, 2017. 559.o.

⁵¹ NEMATI, DEHQANNEJAD, NOURAEI, 2014. 86.o.; TURLINGTON, 1928. 661.o.

⁵² MAJD, AMIRI, 2009. 48.o.

⁵³ COLL 28/46. QDL. 7r; MILLSPAUGH, 1924. 220.o.

⁵⁴ MILLSPAUGH, 1924. 220.o.

⁵⁵ COLL 28/46. QDL. 6r.

⁵⁶ MILLSPAUGH, 1924. 235; Coll 28/46. QDL. 11r.

A misszióknak a folyamatos jelenlét biztosítása mellett a fő feladata az volt, hogy befektetőket csábítson az országba, valamint, hogy amerikai vállalatok kapjanak szerepet az iráni olajszektorban. Emiatt a közgazdász egyrészt negyedévente adta ki angol és perzsa nyelven a gazdasági jelentéseit, illetve 1926-ban „*The Financial and Economic Situation of Persia*” című munkáját. Ebben nem titkolt célja volt, hogy képet adjon a befektetőknek.⁵⁷ Az olajügyeket tekintve a helyzetet amerikai részről bonyolította, hogy a Standard mellett a Sinclair is beszállt a versenybe, amelyet a külügy nem nézett jó szemmel.⁵⁸ Először 1921-ben úgy tűnt, hogy a Standard jön ki győztesen, amely együttműködéséről biztosította az Angol-Perzsa Olajvállalatot (APOC).⁵⁹ A megegyezés okait *Kavoshi* tanulmányában jól feltárta, vagyis az amerikaiak a britek jelenlétét – akik hosszú ideje voltak aktív szereplői a perzsiai folyamatoknak, ellentétben velük – garanciának látták a rendre. A szerző tanulmányában hangsúlyozta, hogy valójában az USA itt már egy imperialista politikát folytatott, csak alacsony költségekkel kívánta ezt véghez vinni, amely csak brit kooperációval volt lehetséges.⁶⁰ Nézetem szerint *Kavoshi* kritikája sok szempontból jogos, ugyanakkor az amerikaiak az érdekeik érvényesítése mellett, valóban fejleszteni is kívánták Iránt. Küldetéstudatuk mellett, programjuk esetleges sikere nagy propagandagyőzelmet jelentett volna, amely világméretű jelenlétük megalapozását nagy mértékben tovább segíthette volna. Az Egyesült Államok bevonása az iráni geopolitikai szempontból logikus lépésnek minősíthető, mivel nem jelentettek veszélyt területi integritásukra, ellenben a Brit Birodalommal és a Szovjetunióval. Millspaugh is megjegyezte, hogy az irániaknak nem voltak velük kapcsolatban ilyen félelmeik, nem tartottak attól, hogy koncessziók és hitelek segítségével befolyásolni akarnák a perzsa politikai életet, hanem épp ellenkezőleg, azért hívták őket, hogy a függetlenségüket, és az ország integritását megőrizték a segítségükkel, a modernizációt pedig elősegítsék.⁶¹ Ezen megállapításaiban, habár sok igazság van, ugyanakkor valójában az Egyesült Államok elsősorban az olajért ment, amely ügyben nem hagyhatta figyelmen kívül Nagy-Britanniát

⁵⁷ MILLSPAUGH, 1926.

⁵⁸ ENGERT TO THE SECRETARY OF STATE. 1921.12.09. US. Dept. of State. 921/V.2. 651.

⁵⁹ MEMORANDUM BY THE ASSISTANT SECRETARY OF STATE. 1921.12.22. US. Dept. of State. 921/V.2. 653-654.

⁶⁰ KAVOSHI, 2018. 148.

⁶¹ MILLSPAUGH, 1924. 18-19.o.; DADKHAH, 2003. 149-150.o.; KAJBAF, SOLIMANI, MOEINI, 2018. 67.o.

sem. A két angolszász birodalom – valamint az APOC és a Standard – végül sikerrel megállapodott az olajügyekben, amelyet az is elősegített, hogy mind a ketten élesen szemben álltak a bolsevizmussal, amely a Szovjetunió megerősödésével ismét fenyegette Irán északi részét.⁶² A britek a megállapodással kívánták az amerikai törekvéseket kezelni, a perzsák függetlenedési törekvéseit kivédeni.⁶³ Azonban az iráni elit semmiképp sem szerette volna azt, hogy az északi kőolajmezőknek bármilyen szempontból is köze legyen a britekhez, így mikor kitudódott az APOC-Standard megegyezés, akkor a Sinclair került versenyelőnybe, és nyerte meg a koncessziót – *Majd* szerint ebben szerepe volt annak, hogy a cég Rezát és több magas rangú perzsát is lefizetett, és az összeget Millspaugh továbbította európai pénzintézetekhez –. Csakhogy egy jelentős probléma volt a lelőhelyekkel, méghozzá az, hogy az Észak-Iránban kitermelt nyersanyagot el kellett volna szállítani, vagy délre a britek felé, vagy északra a szovjetekhez az ő infrastruktúrájukat használva.⁶⁴ A helyzetet a Sinclair kivitelezhetetlennek látta, emiatt visszamondta a megkapott koncessziót. Ebben szerepet játszott Imbrie meggyilkolása, a perzsa-angol viszony, valamint *Ghani*-val egyetértve leginkább az, hogy a szovjetekkel sem láttak esélyt a megegyezésre.⁶⁵ Millspaugh a perzsa kormányt a kútba esett szerződés miatt kritizálta.⁶⁶ Ennek következtében, a geopolitikai okok miatt nem sikerült haladást elérni a legfontosabb célt tekintve, amelynek következtében az amerikai pozícióépítési kísérletek megakadtak, mivel a tőke nem tudott behatolni a vágyott olajszektorba, az pedig a hosszútávú jelenlét alapja lett volna.

III. MILLSPAUGH TEVÉKENYSÉGÉNEK MÉRLEGE AZ USA GEOPOLITIKAI CÉLJAINAK A TÜKRÉBEN

1926-ban világossá vált, hogy Millspaugh nem fogja meghosszabbítani szerződését, csakhogy jelenléte mind az USA geopolitikai érdekei, mind

⁶² KAVOSHI, 2018. 148.o.

⁶³ KAVOSHI, 2018. 147.o.

⁶⁴ MILLSPAUGH, 1924. 290-293.o.; Gotlieb to the Secretary of state. 1923.06.27. Foreign relations of the United States. 923/V.2. 713-714; ALAI TO THE SECRETARY OF STATE. 1923.10.21. US. Dept. of State. 923/V.2. 720; MAJD, AMIRI, 2009. 58-60.o.; DENOVO, 1963. 285.o.

⁶⁵ MAJD, AMIRI, 2009. 61; GHANI, 2001. 276.o.

⁶⁶ MILLSPAUGH, 1924. 290-293.o.

pedig a perzsa modernizáció aspektusából alapvető volt. Ebből kifolyólag az Egyesült Államok külügyminisztériuma és a perzsa diplomácia is a probléma elhárításán dolgozott, sikertelenül. Távozásának elsősorban a sah és a közte lévő sokrétű konfliktus volt az oka, amelynek lényege az volt, hogy Reza megpróbálta kiterjeszteni hatalmát Millspaugh fölé, új szerződésében csorbítani kívánta jogköreit, aki azonban ezt nem volt hajlandó elfogadni.⁶⁷ Vagyis a konfliktus abból alakult, hogy Reza hatalmát ki kívánta terjeszteni a pénzügyi szektorra, a főigazgató fölött immáron lett volna a szerződésén kívül is joghatóság, ugyanakkor nem állt szándékában a misszió teljes távozásának előidézése.⁶⁸ Egyetértve az iráni szerzőkkel, hosszabb távon Millspaugh hatalma, mivel minden pénzügyről volt információja, jogai igen szélesek voltak, egyfelől korlátott jelentett a sah számára, másrészt valóban kockázatosnak tekinthető. Ráadásul felhatalmazásából fakadt az is, hogy joghatósága volt a minisztériumi alkalmazottak megválasztását illetően, emiatt nem kellett volna nyíltan ellenállnia, ha akaratát érvényesíteni szeretne volna Rezával szemben.⁶⁹ Tény, hogy a szakembernek mai szemmel nézve kifejezetten túlhatalma volt, amely felett kevés kontroll állt. Távozásának másik hasonlóan fontos oka minden bizonnyal az lehetett, hogy a számos konfliktus, illetve széleskörű jogai ellenére kudarcot vallott az amerikai tőke importjában – bár szakemberek érkeztek, és a kereskedelmük is nőtt –, nem sikerült a hazai gazdasági szereplőket meggyökereztetnie az államban.⁷⁰ Menesztésében, valamint az amerikai geopolitikai pozíciók kiépítésének megakadályozásában a külső hatalmak is nagy szerepet játszottak. A Szovjetunióval a kaszpi-tengeri halászat kérdésében volt konfliktus,⁷¹ de jóval széleskörűbb ellenérzései voltak a briteknek, akiknek gazdasági pozíciói jóval jelentősebbek voltak az államban, és elsősorban az olajügyek – és a pénzügyi szektor – miatt akartak megszabadulni az amerikai küldöttségtől.⁷² Azonban nem elhanyagolható az a szempont sem, hogy egy erős Perzsia, amelyet az amerikaiak segítségével szerveztek újjá, akár jó példává válhatott volna India és a többi gyarmat számára, ha pedig

⁶⁷ THE SECRETARY OF STATE TO PHILIP. 1926.12.18. US. Dept. of State. 927/V.3. 541; Philip to the Secretary of State. US. Dept. of State. 1927.02.22. 927/V.3. 548; DeNovo, 1963. 282-283; Turlington, 1928. 666.

⁶⁸ MEMORANDUM OF REZA PAHLAVI. 1927.04.14. US. Dept. of State. 927/V.3. 549-551.

⁶⁹ KAJBAF, SOLIMANI, MOEINI, 2018. 70-71.o.

⁷⁰ GHANI, 2001. 276.o.

⁷¹ KAJBAF, SOLIMANI, MOEINI, 2018. 70.o.; TURLINGTON, 1928. 662-663.o.; MILLSAUGH, 1924. 299.o.

⁷² KAJBAF, SOLIMANI, MOEINI, 2018. 70-71.o.

megfordítjuk akkor a misszió sikere esetén a világ számos országa fordulhatott volna az USA felé.⁷³ Ez számos szempontból megsemmisítő erejű csapás lett volna a brit geopolitikai pozíciókra nézve. Loraine érzekelte a veszélyt, látta, hogy Millspaugh és csapata dolgozott az ellenpozíciók kiépítésén, továbbá, hogy ellenséges volt velük szemben, de nem nyíltan.⁷⁴ Az USA jelentette geopolitikai fenyegetés a britek szempontjából valós volt, főleg hosszabb távon, ugyanakkor túlzónak gondolom *Kavoshi* azon állítását, mely szerint az USA – ha érdekében állt volna – akkor 1922-ben össze tudta volna roppantani az angol befolyást Teherán felett.⁷⁵ Ez irreális elképzelés volt számos okból kifolyólag. Először is magukból az amerikaiakból hiányzott ez a politikai szándék, csak limitált konfliktust akartak felvállalni – a problémák ellenére még erős – britekkel, inkább az ellenpozíciók kialakításán dolgoztak, ahogy azt Loraine is megfigyelte,⁷⁶ illetve ahogy Millspaugh tevékenységéből is látszik. Másrészt az európai nagyhatalom már több mint száz éve aktív szereplője volt a térség geopolitikai folyamatainak, apparátusában, vállalataiban lévő emberei sokkal jobban ismerték a kontextust, voltak beágyazva, mint újdonsült riválisának. Ráadásul a modern gazdasági szektorok is az ő kezükben voltak, amelyeket diplomáciájuk teljes erővel támogatott. Vagyis bár valóban voltak pillanatok arra, hogy csökkentsék a brit befolyást, ezek inkább valóban ellenpozíciók kiépítésének lehetőségei voltak. Az Egyesült Királyság diplomatai a pénzügyi misszió érkezését fenyegetésként érzékelték, és a céljuk az volt, hogy távol tartsák az amerikai tőkéket Irántól, illetve, hogy megvédelmezzék vállalkozásaik, különösen olajipari – APOC – és pénzügyi – IBP – érdekeltségeik monopol helyzetét.⁷⁷ Stratégiájuk teljes sikert hozott – Loraine szavaival élve az ő eszközükké vált a főigazgató vezette misszió –, mivel számukra egy stabil Perzsia, amely pozícióikat, gazdasági érdekeltségeiket fenntartja megfelelő volt. Azonfelül kevés lényegi ellenpozíció épült ki, sem a Standard, sem pedig a Sinclair nem tudta megszerezni végleg az északi olajkoncessziót, nagyoösszegű hitelek sem érkeztek, és a szakértők távozásával az amerikai érdekek a következő évtizedekre lényegében visszaszorultak.⁷⁸ A Brit Birodalom mellett egy másik európai nagyhatalom, Németország profitált az

⁷³ MAJD, AMIRI, 2009. 37-38.o.

⁷⁴ ZIRINSKY, 1992. 651.o.

⁷⁵ KAVOSHI, 2018. 147.o.

⁷⁶ ZIRINSKY, 1992. 651.o.

⁷⁷ KAVOSHI, 2018. 144.o.

⁷⁸ ZIRINSKY, 2003. 90.o.; MAJD, AMIRI, 2009. 61.o.; ZIRINSKY, 1992. 651.o.

USA visszaszorulásából, mert ezzel megnyílt gazdasági és pénzügyi szakembereik előtt az út Perzsiába.⁷⁹ Vagyis Millspaugh bár számos gazdaságszervezési sikert ért el, jelentősen hozzájárult Perzsia stabilitásához, a modernizációs folyamathoz, de geopolitikai téren kudarcot vallott.

KONKLÚZIÓ

Összességében elmondható, hogy főigazgató időszak alatt az Egyesült Államok pozíciói bár erősödtek, egyre több amerikai érkezett az államba, hogy ott kamatoztassa szakértelmét, a puha hatalmuk az iskolák révén pedig igen nagy mértékben növekedett, – az elit gyermekei oda jártak⁸⁰ –, de kardinális geopolitikai céljaikat nem sikerült megvalósítaniuk. Egyrészt az északi olaj ügyében nem sikerült amerikai vállalatokat – véglegesen és hasznosíthatóan – koncesszióhoz juttatni, másrészt pedig a misszió 1927-es távozásával az USA jelenléte rendkívül nagy mértékben csökkent Perzsiában.⁸¹ Mindezek fényében az is kudarcnak tekinthető, hogy a *State Department* közvetítése sem volt elég ahhoz, hogy Millspaugh meggyőzze a maradásról, akinek a hivatala jelentette az amerikai befolyás, érdekek képviselőjének meghatározó részét.⁸² Menesztése azzal a következménnyel is járt, hogy az angolszász állam a következő harminc évben – ahogy azt Murray megjósolta – kimaradt a perzsa olaj körüli játszmákból, és csak a második világháború idején tudott visszatérni.⁸³ Bár a korszak alatt érkeztek befektetések, a perzsa kereskedelem is nőtt az Egyesült Államokkal, de a lényegi áttörés tehát elmaradt.⁸⁴ A hagyományos befolyási területeket tekintve, mint ami a gazdasági szektor is, az USA térnyerése nem volt átütően eredményes, ellenben a „puha” hatalmi területekkel. Összességében kijelenthető, hogy az Arthur Millspaugh vezette szakértőgárda alapvető jelentőségű volt USA geopolitikájának a szempontjából, de államuk jelenlétét nem sikerült a gazdaság szektoraiban, legfőbbképp az olajiparban elmélyíteniük, amely a politikai konfliktusokkal együtt végül a távozásukhoz vezetett. Ellenben a brit geopolitika komoly sikert ért el, mivel egyelőre

⁷⁹ LORGANI, ASHOB, 2014. 45.o.

⁸⁰ BILL, 1970. 30.o.

⁸¹ KAVOSHI, 2018. 153.o.

⁸² DENOVO, 1963. 282-283.o.

⁸³ MAJD, AMIRI, 2009. 61.o.

⁸⁴ GHANI, 2001. 276.o.

elhárította az amerikai betörési kísérletet Perzsiába, mindezt úgy, hogy régi több évtizedes céljaik is teljesültek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 170/1998. (X. 14.) KORM. RENDELET A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG KORMÁNYA ÉS ROMÁNIA KORMÁNYA KÖZÖTT BUDAPESTEN, 1997. MÁRCIUS 12-ÉN ALÁÍRT, AZ ÁLLAMHATÁRON KERESZTÜL MEGVALÓSULÓ VASÚTI HATÁRFORGALOM LEBONYOLÍTÁSÁRÓL SZÓLÓ EGYEZMÉNY KIHIRDETÉSÉRŐL.
- BIG CHANGES IN PERSIA FORECAST WHILE OLD REGIME IS UNDER FIRE.* Evening Star. 1924.08.03. *Chronicling America: Historic American Newspapers.* Lib. of Congress. Letöltés helye: <https://tinyurl.hu/PP6A/> (Letöltve: 2021.12.14.) Coll 28/46 'Persia. Who's Who, and Leading Personalities in:', *British Library: India Office Records and Private Papers*, IOR/L/PS/12/3451, in *Qatar Digital Library*. Letöltés helye: <https://tinyurl.hu/riQM/> (Letöltve: 2020.10.08.)
- FILE 1749/1921 'PERSIAN GULF:- RESIDENCY NEWS SUMMARIES 1921-25', *British Library: India Office Records and Private Papers*, IOR/L/PS/10/977, in *Qatar Digital Library*. Letöltés helye: <https://tinyurl.hu/O4Vw/> (Letöltve: 2020.10.11.)
- FILE 3360/1916 PT 3 'PERSIAN CORRESPONDENCE. (1918-22)', *British Library: India Office Records and Private Papers*, IOR/L/PS/10/614, in *Qatar Digital Library*. Letöltés helye: <https://tinyurl.hu/xBMI/> (Letöltve: 2020.10.11.)
- FOREIGN RELATIONS OF THE UNITED STATES. 921/V.2. United States. Department of State., University of Wisconsin--Madison. Libraries. (1861). [Departmental ed.] Washington: U.S. Govt. Print. Off. Letöltés helye: <https://tinyurl.hu/f25M/> (Letöltve: 2020.10.11.)
- FOREIGN RELATIONS OF THE UNITED STATES. 923/V.2. United States. Department of State., University of Wisconsin--Madison. Libraries. (1861). [Departmental ed.] Washington: U.S. Govt. Print. Off. Letöltés helye: <https://tinyurl.hu/b0mm/> (Letöltve: 2020.10.11.)
- FOREIGN RELATIONS OF THE UNITED STATES. 927/V.3. United States. Department of State., University of Wisconsin--Madison. Libraries. (1861). [Departmental ed.] Washington: U.S. Govt. Print. Off. Letöltés helye: <https://tinyurl.hu/AazI/> (Letöltve: 2020.10.11.)

Az Arthur Millspaugh vezette második pénzügyi misszió szerepe az Egyesült Államok geopolitikájában

- QDL. „Historical Summary of Events in Territories of the Ottoman Empire, Persia and Arabia affecting the British Position in the Persian Gulf, 1907-1928” (1928). British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/R/15/1/730, in Qatar Digital Library. Letöltés helye: <https://tinyurl.hu/5k85/> (Letöltve: 2020.10.08.)
- MILLSPAUGH ARTHUR C. (1946). *Americans in Persia*. Washington, The Brookings Institution. Letöltés helye: <https://tinyurl.hu/aR3S/> (Letöltve: 2020.02.07.)
- MILLSPAUGH, ARTHUR C. (1926). The Financial and Economic Situation of Persia. Letöltés helye: <https://tinyurl.hu/njSh/> (Letöltve: 2020.10.02.)
- MILLSPAUGH, ARTHUR C. (1925). *The American Task in Persia*. London, T. Werner Laurie. Letöltés helye: <https://tinyurl.hu/LnH3/> (Letöltve: 2020.02.07.)
- TURLINGTON, EDGAR (1928). The Financial Independence of Persia. *Foreign Affairs*, 6(4), 658-667. Letöltés helye: <https://tinyurl.hu/0djm/> (Letöltve: 2020.02.07.)

MÁSODLAGOS FORRÁSOK

- ABRAHAMIAN, ERVAND (2008). *A History of Modern Iran*. New York, Cambridge University Press.
- AMANAT, ABBAS (2017). *Iran: A Modern History*. Yale University Press.
- BOSTOCK FRANCES (1989). State Bank or Agent of Empire? The Imperial Bank of Persia's Loan Policy 1920–32. *Iran*, 27(1), 103-113. Letöltés helye: <https://tinyurl.hu/LFV2/> (Letöltve: 2019.10.07.)
- BILL, JAMES A. (1970). Modernization and Reform From Above: The Case of Iran. *The Journal of Politics*, 32(1), 19-40. Letöltés helye: <https://tinyurl.hu/ib1X> (Letöltve: 2021. 03.12.)
- BYRAPPA, RAMACHANDRA (2006). State and Nation-hood: who bares the burden? *Állam és Nemzet a XIX-XX. században*, Debrecen, 9-19. Letöltés helye: <https://tinyurl.hu/tUmG/> (Letöltve: 2020.05.10.)
- DADKHAH, KAMRAN (2003). From global capital to state capitalism: the evolution of economic thought in Iran, 1875–1925. *Middle Eastern Studies*, 39(4), 140-158. Letöltés helye: <https://tinyurl.hu/tB2o/> (Letöltve: 2020.01.18.)
- DENOVO, JOHN A. (1963). *American Interests and Policies in the Middle East. 1900–1939*. University of Minnesota Press. Minneapolis.

- FRIEDEN, JEFFRY A. (1989). The Economics of Intervention: American Overseas Investments and Relations with Underdeveloped Areas, 1890-1950. *Comparative Studies in Society and History*. 31(1). 55-80. Letöltés helye: <https://tinyurl.hu/EsOH/> (Letöltve: 2020.02.07.)
- GHANI, CYRUS (2001). *Iran and the Rise of the Reza Shah From Qajar Collapse to Pahlavi Power*. I. B. Tauris.
- KAJBAF, A. A., SOLIMANI, S., MOEINI, M. (2018). Barresi-ye amalkard-e heyhaha-ye eqtasadi -ye amrika; motale-e morudi: Eqdamat va amalkard-e Artur Milspu. *Matalat-e tarikh*. 16(62), 61-82. Letöltés helye: <https://tinyurl.hu/pap7/> (Letöltve: 2020.10.10.)
- KAVOSHI, HOSSEIN (2018). Motale-ye ravand nofuz-e amrika be sahne-ye siyasi-ye iran az 1262 ta 1320. *Matalat-e tarikh*. 16(62), 122-159. Letöltés helye: <https://tinyurl.hu/pap7/> (Letöltve: 2020.10.10.)
- LORGANI, K.S., ASHOB, H.D., (2014). Hozur-e mostesharan-e almani va tasis-e bank-melli dar Iran. *Pazhubash dar tarikh*, 3(13). 44-60. Letöltés helye: <https://tinyurl.hu/xBxn/> (Letöltve: 2021.02.05.)
- MAJD, M.G., AMIRI, M. (2009). Milspu va mostesharan-e mali-ye amerikayi dar Iran 1922-1927. *Motaleat-e Tarikh*, 6(27), 31-79. Letöltés helye: <https://tinyurl.hu/kbee/> (Letöltve: 2021.02.02.)
- MIRZAEI, B., – MAHMOODI, M., MELE, A.K., ZARGAR, A.A. (2020). Tahvil-e haviyyat-e roshanfekri va tasir-e an dar sar amadan-e Reza Khan. *Faslname-ye tose-ye ejtemai*, 14(4), 111-146. Letöltés helye: <https://tinyurl.hu/JwCz/> (Letöltve: 2020.12.15.)
- NAJAFI, MUSA (2000). Moqadamat-e fekri v siasi-ye peydayesh-e doran-e Pahlavi va masale-ye din va dolat va tajaddod. *Tarikh-e moaser-e Iran*, 4(15-16), 181-195. Letöltés helye: <https://tinyurl.hu/QWA2/> (Letöltve: 2020.12.09.)
- NEMATI, N., DEHQANNEJAD, M., NOURAEI, M. (2014). Milspu va nusazi-ye samane-ye mali va edari dar Iran. *Ganjine-ye asnad*. 24(1). 80-96. Letöltés helye: <https://tinyurl.hu/WMJ5/> (Letöltve: 2021.06.02.)
- QASEMI, BEHZAD (2016). Karbast-e siyasat-e kelasik-e englisihā dar faraz o forud-e Reza sah Pahlavi” *Tarikh-e nusazi*. (13) Letöltés helye: <https://tinyurl.hu/Rhl4/> (Letöltve: 2020.10.10.)
- Sabahi, Houshang (1990). *British Policy in Persia, 1918-1925*. Frank Cass.
- VÁCZ ISTVÁN DÁVID (2021). Egy elfelejtett amerikai szakember, Morgan Shuster modernizációs kísérlete és a geopolitika Perzsiában. *Adsumus XIX. Tanulmányok a XXI. Eötvös Konferencia előadásaiából*. 127-150. Letöltés helye: <https://tinyurl.hu/kn0R/> (Letöltve: 2021.09.04.)

Az Arthur Millspaugh vezette második pénzügyi misszió szerepe az Egyesült Államok geopolitikájában

- ZIRINSKY, MICHAEL P. (1986). Blood, Power, and Hypocrisy: The Murder of Robert Imbrie and American Relations with Pahlavi Iran, 1924. *International Journal of Middle East Studies*, 18(3), 275-292. Letöltés helye: <https://tinyurl.hu/4GNG/> (Letöltve: 2021.01.18.)
- ZIRINSKY, MICHAEL P. (1992). Imperial Power and Dictatorship: Britain and the Rise of Reza Shah, 1921-1926. *International Journal of Middle East Studies*. 24(4). 639-663. Letöltés helye: <https://tinyurl.hu/4p4u/> (Letöltve: 2021.01.18.)
- ZIRINSKY, MICHAEL P. (2003). Riza Shah's abrogation of capitulations, 1927–1928. In *The Making of Modern Iran: State and Society under Riza Shah, 1921-1941*. London and New York, Routledge.